

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΠΙΕΡΡΗΣ

*Ελληνική Μορφή και Ευρωπαϊκό Σύστημα:
Η Περίπτωση των Αρχιτεκτονικών Ρυθμών
στους δύο Πολιτισμούς*

Έχουμε τους «χειμώνες» των δυο πολιτισμών, του (κλασσικού) Ελληνικού και του Ευρωπαϊκού, τις περιόδους **κύησης του Νέου** μετά την Κάθοδο των Δωριέων στην Πελοπόννησο και την Κάθοδο των Τευτονικών φύλων στην Νότια Ευρώπη. Και τις συνθήκες γέννησης του Βυζαντινού πολιτισμού από τις απόπειρες ανανέωσης του αρχαίου Κόσμου με την σύσταση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Μετά τον χειμώνα έρχεται η άνοιξη.

Το Βίωμα-Οδηγός κάθε μεγάλου πολιτισμού δημιουργεί τις μορφές που το εκφράζουν, που «αναπαύουν» τον άνθρωπο του αντίστοιχου πολιτισμού, που λυτρώνουν την ψυχή του από το πάθος τη ύπαρξης. Αυτή η δημιουργία συμβαίνει, και ορίζει, την άνοιξη των πολιτισμών, την εαρινή οργώσα φάση τους, την εποχή που φτιάχνονται οι κανόνες και οι δομές φανέρωσης του Είναι κατά το δεδομένο βίωμα. **Τέτοιες εαρινές συμφωνίες στην αρχιτεκτονική είναι ο Δωρικός Ρυθμός στον Ελληνισμό και ο Ρωμανικός Τρόπος στην Ευρώπη.**

Θα μελετήσουμε τώρα τις αρχιτεκτονικές “επι-φάνειες του Είναι” κατά τα βιώματα Ελλάδας και Ευρώπης.

Οι δυο θεμελιώδεις ρυθμοί που αναπτύχθηκαν στην Αρχαϊκή Εποχή, ο Δωρικός και ο Ιωνικός, αντιστοιχούν στις βασικές αρχιτεκτονικές τροπικότητες της Μεσαιωνικής Ευρώπης, τη Ρωμανική και τη Γοτθική. (Romanesque, Ρωμανικό, όχι Ρωμαϊκό, αλλά στον τύπο και το ύφος του Ρωμαϊκού. – Θα δούμε γιατί).

Η “εποχική” αντιστοιχία πολιτισμικής φάσης δεν σημαίνει ουσιώδη ταυτότητα χαρακτήρα αλλά αναλογία. Τη θέση των δυο ρυθμών στον Ελληνισμό, έχουν οι δυο τρόποι στην Ευρώπη. Και όπως έχει ο Δωρικός ρυθμός προς τον Ιωνικό έχει ο Ρωμανικός προς τον Γοτθικό.

Για τον Ελληνισμό, το φαινόμενο ον (ως επι-φάνεια του απόλυτου Είναι) παράγει τον χώρο, τον χρόνο και το φως που χρειάζονται για να ανα-δειχθεί και επι-δειχθεί στην τελειότητά του, για να φανεί. Καλύτερα: η διάρθρωση του όντος σε ολοκληρία μερών δημιουργεί τον χώρο της ύπαρξής του, ή άλλως, χώρος είναι οι σχέσεις συνύπαρξης των μερών ενός όλου μεταξύ τους και προς την ολοκληρία τους. Και επίσης, η αυτοδιευθέτηση των μελών ενός όλου στην αρμονία που αποτελεί τον βέλτιστο συσχετισμό τους για την τελειότητα του όλου κατά την φύση του απαιτεί διαδικασίες και κινήσεις προσαρμογής και μια μείζονα μεταβολή του όντος προς το «τέλος» της ουσίας του, οι οποίες με την σειρά τους συνυπεισάγουν τον χρόνο ως συνθήκη πραγμάτωσής τους. Τέλος το φως του όντος είναι αυτή η τελειότητά του: φως είναι το κάλλος.

Στην αρχιτεκτονική αποκαλύπτεται η σχέση του όντος προς τον χώρο, δομείται η χωρική διάσταση του όντος. Κατά την γενική αρχιτεκτονική αρχή, εξωτερικές επιφάνειες περικλείουν έναν έσω χώρο, διακρίνοντάς τον από το “έξω”, ενώ εσωτερικές επιφάνειες διαρθρώνουν τον εσωτερικό χώρο σε διαμερίσματα δομικής λειτουργικότητας.

Αλλά στον Ελληνισμό, αν και τηρείται η βασική αυτή αρχιτεκτονική αρχή στην οικία και τα δημόσια κτίρια, στην “κοσμική” οικοδομική τέχνη, όμως με εμφατική αντίθεση η ιερή αρχιτεκτονική ακολουθεί άλλη αρχή. Ο Ναός με την περίσταση της κιονοστοιχίας αποτελεί την επι-φάνεια του όντος, την αποκάλυψη της ουσίας του. Το κύριο και νοηματοφόρο είναι η εξωτερική του όψη, η «ιδέα» του, εκεί πρωτίστως αποκαλύπτεται η θεότητα. Το εσωτερικό, ως κρύφιο, βασικά υποβαθμίζεται, ακριβώς όπως η γυμνότης, ως παντελής φανέρωση της αιδοίας κρυφιότητας, αποτελεί την πεμπουσία του Ελληνισμού ως πολιτισμού του Κάλλους.

Οντολογικό και αισθητικό πρώτο είναι η επι-φάνεια του Ναού. Εκεί πρωτίστως συντελείται η επιφάνεια της θεότητας. Έπεται η σημασία του εσωτερικού χώρου, που και αυτός διαρθρώνεται σε καθαρή, διαυγή, “επιφανή” μορφή. Η επι-φάνεια του όντος δημιουργεί τον χώρο στον οποίο λέμε ότι υπάρχει. Οι δομές στο χώρο εξαρτώνται από το φαίνεσθαι του Είναι, από την φανέρωση του όντος (όπως οι ιδιότητες του χωροχρόνου στην Φυσική θεωρία εξαρτώνται από την κατανομή της ύλης).

Δωρικός και Ιωνικός ρυθμός διέπονται από αυτήν την αρχή της προτεραιότητας του όντος επί του χώρου, από την λογική της επιφάνειας ως φανέρωσης του κρύφιου, γύμνωσης του αιδοίου (σεβάσμιου), απο-κάλυψης του ιερού.

Η ταύτιση μορφής και ουσίας την οποία συνεπάγεται η αρχή αυτή της ταυτότητας Φαίνεσθαι και Είναι, είναι και η αιτία της απόλυτης μοναδικότητας του κλασσικού, να επιτυγχάνει «ρεία», εύκολα, την ταύτιση ιδέας και πραγματικότητας. Αυτό εξηγεί τον “ιδεαλισμό στον ρεαλισμό” του Ελληνισμού. Το “Τι ην Είναι” ως ουσία του όντος συμπίπτει κατά τις προνομιούχες στιγμές της ύπαρξης με το Είναι. Αυτές οι προνομιούχες “στιγμές” συνίστανται στην επι-φάνεια του Κάλλους, στις αστραπές της τελειότητας.

Πέρα από τη λεπτομερή απόδοση της πραγματικότητας και πέρα από τη σχηματική σύλληψή της, πέρα από ρεαλισμό και μαθηματισμό, η Ελληνική μορφή είναι ζων σχήμα, είναι η δομή που δονεί την ύπαρξη στα έγκατα της φύσης. Η Ελληνική μορφή είναι η ζώσα, ενεργός “ιδέα” (το φαίνεσθαι) του Είναι, πιο ζωτική και δυναμερής από οποιαδήποτε συγκεκριμένη έκφραση της πραγματικότητας. Αποτελεί το αρχέτυπο της πραγματικότητας. Η φύση δημιουργεί κατ’ αυτήν.

Επί αυτής της κοινής βάσης ο Δωρικός και Ιωνικός ρυθμός διαφοροποιούνται στην κατεύθυνση σύλληψης της ιδέας του είναι. Η Ιδέα του όντος, το φαίνεσθαι της ουσίας, διαρθρώνεται σε μέρη γιατί η αποκάλυψη του απόλυτου γίνεται στο κάλλος και το κάλλος χρειάζεται ενιαία δομή πολλαπλότητας για να λάμψει. **Αυθεντικότερα το Δωρικό εμμένει στην αρμονία των μερών μεταξύ τους και προς το όλο ως φανέρωσης του Είναι στο Κάλλος.** Ενώ το Ιωνικό αισθάνεται περισσότερο τη συνοχή του όλου στην ομαλή ενιαία περιγράφουσα γραμμή και επιφάνεια του πέρατος. Στο Δωρικό αυτό που ορίζει το ον είναι η αρμονία των μερών του στην ενότητα του όλου. Στο Ιωνικό είναι περισσότερο το συνέχον πέρας ως όριό του. Αυτό είναι καταδηλότερο στη γλυπτική, αλλά λειτουργεί αποφασιστικά και στην αρχιτεκτονική. Θα εξηγήσω το πώς και το γιατί.

Την απέμφαση από μια αυστηρότερη, εν μέρει σκληρότερη, διάρθρωση των μερών, το Ιωνικό εξισορροπεί με μια τροπή διακοσμητικότητας. Και επίσης η ακρίβεια της Δωρικής αρμονικής αρχής, αντιζυγείται στο Ιωνικό από μια χαρίεσσα τονικότητα στησίματος και ενίοτε από μια επιγιγνώμενη, επιδημιουργούμενη κομψότητα.

Θα μελετήσουμε αυτά τα χαρακτηριστικά στην αρχιτεκτονική, με το βλέμμα μας στραμμένο και στην πλαστική, αφού και η Ελληνική ιερή αρχιτεκτονική είναι πλαστική του φαίνεσθαι ως όντος.

Στον αντίποδα αυτών, ο Χώρος είναι κυρίαρχος στην αρχιτεκτονική ιδέα ευθύς εξ αρχής του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Τόσο στην κάτοψη, όσο και στις όψεις του Ρωμανικού ναού κυριαρχεί μια σαφής διάρθρωση χώρων. Ο ευρύς νάρθηξ, το αντιστρόφως επιμήκες σχήμα του σηκού, η εγκάρσια σταυροειδής ανάπτυξη, η κυκλωτερής ή πολυγωνική ιερά κεφαλή, οι πύργοι στην είσοδο και στην εγκάρσια προσάρτηση – όλα συντείνουν σε μια διαυγή συνάρτηση όγκων εις αποτέλεσμα της ενότητας του “όντος”. Ό,τι ρόλο παίζει η επιφάνεια στον Ελληνικό ναό παίζουν οι όγκοι εδώ. Η αίσθηση του χώρου και της λειτουργικότητάς του είναι κυρίαρχη στο ευρωπαϊκό βίωμα.

Η αυστηρότητα του Ρωμανικού μεταπίπτει στην πληθωρικότητα του Γοτθικού. (Έτσι και ο πολυτελέστερος Ιωνικός ναός διαδέχεται σε γέννηση και επινόηση τον λιτό και στεγνό Δωρικό, και δεν είναι καμμιά τροποποίηση και προσαρμογή κάποιας Αιολικής ιδέας). **Αποτέλεσμα είναι η αυστηρά και καθαρή δόμηση των σχέσεων όγκων του πρώτου να διαλύεται σε μια συγκεχυμένη αντίληψη ενότητας στον δεύτερο, της οποίας κατά συνέπεια η αρχή πλέον (παραδόξως και κατ’ αντίθεση προς το Ελληνικό παράδειγμα) προσδιορίζεται από τη συνολική εντύπωση, ανομοίως όμοια προς την Ιωνική έμφαση στη συνολική σύλληψη του πέρατος ως συμπεριλαμβάνουσας και συνεχουσας ρέουσας γραμμής και επιφάνειας περάτωσης του πράγματος, χάραξης των ορίων του όντος.** Μαζί πάει μια υπερτροφική διακοσμητικότητα του Γοτθικού. Με διακοσμητικότητα εννοώ αισθητικές προσθήκες πέραν των ενδογενών διαφοροποιήσεων για την ανάδειξη της ουσίας, τελειότητας και

λειτουργικότητας του όντος.- Προσθήκες εξωγενείς λοιπόν κατά τούτο ως προς τη φύση και τη φυσική τάξη του πράγματος.

Τίποτε δεν φανερώνει εντυπωσιακότερα το πολιτισμικό νόημα (και χάσμα) κοινών λέξεων και εννοιών από ό,τι εν προκειμένω η «φύση». Για τον Ελληνισμό η φύση είναι “Κόσμος”, κάλλος τελειότητας – και ιδέα αυτής ο Δωρικός ρυθμός. Για την Ευρώπη η φύση είναι πολυποίκιλη έκφραση ενός οργανικού ωκεανού, απειροειδής εκτόνωση πανδιαφορισμού. Σε αυτήν την πτυχή του Ευρωπαϊκού βιώματος αντιστοιχεί ο Γοτθικός τρόπος. (Θα δούμε ην αντιθετική σχέση των ιπτάμενων αντηρίδων του Γοτθικού προς τους κίονες του Δωρικού). **Στο Γοτθικό ο Δωρικός “Κόσμος” φαντάζει αφύσικος, για τον Ελληνισμό δε η Γοτθική σύλληψη είναι φαντασιακή και αντι-“κοσμική”**. Δέσμες κίωνων ή πολλοί παρακείμενοι κατά παράταξη ή καθ’ υπόταξη, καταδιάκοσμοι τοίχοι, οξυλήγοντες υπερύψηλοι πύργοι, ουράνιες κατατέμνουσες νευρώσεις, κυκλοτερώς εξακτινούμενοι κίονες σε τεράστια ανοίγματα-τρύπες τοίχων, συμπίεση προς τα άνω στα κλίτη, γκροτέσκες παραστάσεις και εξεικονίσεις: **το αλλόκοτο ως φυσικό**. Για το Κλασσικό, μοχθεί εδώ αλυσιτελώς η βασιλεία του τεχνητού που επιδιώκει να επιβάλλει τάξη σε ένα πεδίο του οποίου τον “Κόσμο” δεν καταλαβαίνει.

5 Δεκεμβρίου 2017